

Marta Czekaj, Łukasz Satola

Katedra Zarządzania i Marketingu w Agrobiznesie
Uniwersytet Rolniczy im. H. Kołłątaja w Krakowie

Szanse i bariery rozwoju produkcji mleka w Małopolsce w opinii rolników

Wstęp

Zachodzące na rynkach rolno-żywnościowych procesy liberalizacji oddziałują w sposób bezpośredni na producentów rolnych w Unii Europejskiej, w tym także w Polsce. Polskie rolnictwo cechujące się dużym zapóźnieniem w stosunku do rolnictwa większości krajów unijnych jest obecnie na poziomie rozwoju rolnictwa Wielkiej Brytanii, Danii, Holandii czy Niemiec osiąganego w tych krajach kilkadziesiąt lat temu [Bański 2007, s. 228]. Podejmowane są więc próby zmierzające do jak najłagodniejszego przejścia przez kolejne zmiany, które zbliżają nas do stworzenia rolnictwa na poziomie występującym w wymienionych krajach. Kwestią niezwykle ważną jest różnokierunkowy rozwój obszarów wiejskich w Polsce i stopniowe wycofywanie bądź ograniczanie funkcji rolniczych, które teraz te obszary pełnią. Unia Europejska dysponuje w tym zakresie specjalnie przygotowanymi funduszami strukturalnymi, które mają załagodzić pojawiające się dysproporcje społeczne i ekonomiczne [Bański 2007, s. 234].

Jednym z bardziej newralgicznych punktów produkcji rolniczej w Polsce jest chów bydła. Z jednej strony ma on długoletnią tradycję, z drugiej – jego znaczenie systematycznie spada od połowy lat 70. [Rogacki 2007, s. 248]. Zmniejsza się pogłowie bydła mlecznego: w roku 2007 zanotowano w Polsce spadek liczby krów mlecznych o 3,53% [Sałacki 2010, s. 37]. Zmiany te dotyczą głównie gospodarstw małych i średnich, które są najmniej odporne na zmiany relacji kosztów produkcji do cen uzyskiwanych za mleko.

Głównym celem opracowania jest prezentacja szans i barier rozwoju produkcji mleka, które obserwują w swoim otoczeniu producenci mleka prowadzący gospodarstwa na terenie województwa małopolskiego.

Materiał i metody

Badania niezbędne do opracowania poruszanego problemu przeprowadzone zostały na obszarze województwa małopolskiego. Gospodarstwa, w których

przeprowadzono ankiety, wskazane zostały przez działające na terenie województwa małopolskiego podmioty skupujące mleko. Założono wstępnie, że będą to rolnicy, którzy w roku 2007 prowadzili produkcję mleka w Małopolsce i posiadali co najmniej 5 krów mlecznych w stadzie. Granica 5 krów mlecznych została przyjęta ze względu na specyfikę produkcji mleka w województwie, bowiem charakteryzuje się ono najniższą w kraju średnią powierzchnią przypadającą na gospodarstwo oraz rozdrobnioną strukturą agrarną. Po wstępnej weryfikacji i rozmowach z rolnikami przebadano 168 gospodarstw, dane zbierane były w roku 2008 i dotyczyły wyników gospodarczych z 2007 roku. Ponadto informacje te uzupełnione zostały o wiadomości pozyskane z literatury oraz dane ze statystyki masowej GUS.

Badane gospodarstwa zostały pogrupowane w zależności od liczby krów mlecznych utrzymywanych w stadzie i w ramach tych grup prowadzona była analiza dotycząca szans i barier, które dostrzegają dla produkcji mleka ich właściciele. Wyznaczono 4 grupy gospodarstw: grupa pierwsza, w której znalazły się gospodarstwa utrzymujące od 5 do 10 krów mlecznych w stadzie (65 gospodarstw), grupa druga obejmująca rolników, którzy posiadali od 11 do 20 krów (75 jednostek), trzecia grupa, do której zaliczono właścicieli gospodarstw utrzymujących od 21 do 30 krów (17 podmiotów) i czwarta grupa, w której znaleźli się najwięksi producenci mleka, utrzymujący 31 i więcej krów mlecznych (12 gospodarstw).

Wyniki

Województwo małopolskie charakteryzuje się zmniejszaniem z roku na rok powierzchni użytków wykorzystywanych w celu prowadzenia produkcji rolnej. Obecnie rolniczo użytkuje się około 46% powierzchni województwa, z czego 96% ziemi znajduje się w rękach właścicieli gospodarstw indywidualnych. Zgodnie z tendencją krajową, systematycznie zmniejsza się zatrudnienie w gospodarstwach, jest to jednak proces zachodzący wolniej niż w skali całego kraju [Gawlik 2008, s. 8–9]. Odpływ siły roboczej z terenów wiejskich jest zjawiskiem korzystnym z punktu widzenia występującego dotychczas nadmiernego zatrudnienia, czego głównymi powodami są mała atrakcyjność pracy w rolnictwie oraz niskie dochody osiągane przez rolników.

Chów bydła mlecznego w Polsce oraz w Unii Europejskiej (UE) jest jedną z podstawowych gałęzi produkcji rolniczej. Produkcja mleka prowadzona w gospodarstwach Małopolski umożliwia wykorzystanie naturalnych zasobów, jakimi dysponuje województwo. Znaczna powierzchnia wykorzystywana pod trwałe użytki zielone pozwala pozyskiwać tanią i cenną paszę dla krów mlecznych, co

skutkuje możliwością produkowania mleka po kosztach niższych niż w innych krajach UE czy nawet w innych województwach w Polsce. Jednakże prowadzenie produkcji mleka na terenie województwa małopolskiego związane jest z wieloma utrudnieniami, charakterystycznymi tylko dla tego terenu, a wynikającymi z przyrodniczych warunków produkcji. Świadczyć może o tym chociażby to, że na terenie województwa znajduje się 10 obszarów chronionego krajobrazu oraz 11 parków krajobrazowych.

W badanych gospodarstwach producenci mleka zostali poproszeni o wskazanie najważniejszych w ich opinii utrudnień wpływających na prowadzoną produkcję, a związanych z lokalizacją gospodarstwa. Wśród utrudnień tych rolnicy mieli do wyboru następujące opcje: jakość gleb, klimat, rzeźba terenu, rozdrobnienie, dojazd do pól i przeszkody na nich występujące, oddalenie od punktów zaopatrzenia i zbytu. W tabeli 1 zbiorczo zaprezentowane zostały uzyskane od rolników odpowiedzi, które pogrupowano w zależności od liczby krów utrzymywanych w stadzie.

Jakość gleb, na których prowadzona była produkcja, jako najważniejsze utrudnienie o charakterze lokalizacyjnym najczęściej wymieniana była przez właścicieli najmniejszych stad – 37% badanych z tej grupy wymieniło takie utrudnienie. Odsetek rolników uskarżających się na jakość ziemi użytkowanej w gospodarstwie zmniejszał się wraz ze wzrostem liczby krów utrzymywanych w stadzie. W gospodarstwach posiadających powyżej 30 krów mlecznych tylko 9% badanych wskazało taką odpowiedź. Utrudnienia związane z klimatem i problemami z niego wynikającymi nie były wskazywane przez właścicieli największych stad, natomiast w pozostałych grupach nie więcej niż 6% rolni-

Tabela 1

Najważniejsze utrudnienia prowadzenia produkcji rolniczej wynikające z położenia gospodarstwa [%]

Rodzaj utrudnienia	Udział odpowiedzi rolników z liczbą krów w gospodarstwie			
	5–10	11–20	21–30	powyżej 30
Jakość gleb	36,9	24,0	23,5	9,1
Klimat	3,1	5,3	5,9	0,0
Rzeźba terenu	7,7	18,7	0,0	18,2
Rozdrobnienie gospodarstw	38,5	40,0	58,8	45,5
Przeszkody na polach	1,5	4,0	5,9	0,0
Dojazd do pól	4,6	5,3	5,9	18,2
Oddalenie od punktów zaopatrzenia i zbytu	6,2	2,7	0,0	0,0
Inne	1,5	0,0	0,0	9,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

ków wyraziło opinię, że jest to poważne utrudnienie wpływające na prowadzoną przez nich produkcję rolniczą. Rzeźba terenu, która w Małopolsce może utrudniać prowadzenie wybranych rodzajów produkcji rolniczej, nie była przeszkodą dla rolników utrzymujących od 21 do 30 krów mlecznych w stadzie – w grupie tej nie znalazł się ani jeden producent, który uznałby to utrudnienie za wpływające na produkcję mleka w jego gospodarstwie. Ponad 18% rolników utrzymujących największe stada (powyżej 30 sztuk) oraz posiadających od 11 do 20 krów uznało rzeźbę terenu za jedno z najważniejszych utrudnień o charakterze lokalizacyjnym. Wśród właścicieli najmniejszych stad 8% badanych wskazało taką odpowiedź. Warto tu nadmienić, że rzeźba terenu bezpośrednio wpływa na sposób prowadzenia produkcji rolniczej oraz na dobór odpowiednich maszyn. Pochyłe stoki i inne przeszkody wynikające z rzeźby terenu – a te w Małopolsce są nieodłącznym składnikiem krajobrazu obszarów wiejskich, szczególnie w południowej części województwa – wymagają odpowiednich działań zaradczych, które zazwyczaj podnoszą koszty prowadzonej produkcji [Bański 2007, s. 51].

Jednym z ważniejszych problemów prowadzenia działalności rolniczej w Małopolsce jest rozdrobnienie gospodarstw. Związane jest ono z przeszłością historyczną i gospodarczą województwa. Często dochodzi do paradoksalnych sytuacji polegających na tym, że rolnik użytkuje nawet ponad 50 działek rolnych, z których większa część ma powierzchnię niekwalifikującą się nawet do płatności bezpośrednich, czyli poniżej 10 arów. Wynika to m.in. z podziałów rodzinnych, które prowadzą do tworzenia kilkuarowych działek, których uprawa orna lub użytkowanie kośne bądź pastwiskowe jest albo bardzo utrudnione, albo wręcz niemożliwe, np. z powodu braku dojazdu. Rozdrobnienie ma więc wpływ na procesy odłogowania ziemi, ale również na procesy jej zakrzaczenia i zalesienia [Musiał 2008, s. 326–327]. Na podstawie wyników badań (tab. 1) można stwierdzić, że rozdrobnienie jest problemem o największym znaczeniu dla rolników. W każdej z wyodrębnionych grup, niezależnie od wielkości stada, dominowały poglądy, że ten problem w największym stopniu wpływa na prowadzoną produkcję mleka. Warto jednak podkreślić, iż kwestia ta była postrzegana jako kluczowa szczególnie przez właścicieli gospodarstw utrzymujących relatywnie duże stada (powyżej 21 sztuk). W dwóch grupach utrzymujących stada o mniejszej liczebności na rozdrobnienie gospodarstw – wciąż wprawdzie jako najistotniejszy problem – wskazało około 40% respondentów, czyli wyraźnie mniej niż w przypadku ankietowanych prowadzących chów większej liczby krów mlecznych. Wyjaśnienie takiego stanu rzeczy wynikać może ze stosowanych w tych (większych) gospodarstwach technologii, głównie w przypadku produkcji surowców roślinnych z przeznaczeniem na wytwarzanie pasz we własnym zakresie. Potrzeby wyżywienia większej liczby zwierząt implikują bowiem stosowanie maszyn o wyższych wydajnościach jednostkowych, które mogą być w pełni wykorzystywane tylko na

większych arealach. Rolnicy posiadający i użytkujący takie środki techniczne są przekonani o tym, że na polach o niewielkiej powierzchni ich wydajność nie jest wykorzystywana i stąd traktują to jako najistotniejszą barierę w dalszym rozwoju. Technologie stosowane w mniejszych gospodarstwach nie są tak zaawansowane i dlatego postrzeganie rozdrobnienia jako czynnika ograniczającego rozwój przez ich właścicieli nie jest już tak powszechne.

Kolejnym utrudnieniem, które mogli wskazać rolnicy, były przeszkody na polach, czyli inne niż związane z rzeźbą terenu utrudnienia występujące na polach. Wśród rolników utrzymujących największe stada żaden nie wskazał, że na użytkowanej przez niego ziemi istnieją takie utrudnienia. W przypadku pozostałych gospodarstw udział rolników wskazujących taką odpowiedź zwiększał się wraz ze wzrostem liczby krów utrzymywanych w stadzie (od 1,5 do 5,9%). Wśród utrudnień, które wskazywali rolnicy w tym zakresie, znajdowały się np. skałki wapienne, głązy czy wiekowe drzewa. Warto tu nadmienić, że od marca 2010 roku część z tych przeszkód objęta jest ochroną i przy spełnieniu kilku warunków stały się pomnikami przyrody, a ich utrzymanie w dobrym stanie jest elementem „minimalnych norm” dla rolników. Niestosowanie się do tych norm ma skutkować sankcjami w otrzymywanych przez producentów rolnych płatnościach.

Następny rodzaj utrudnienia – oddalenie od punktów zaopatrzenia i zbytu, wynikające z lokalizacji gospodarstwa – był wymieniany przez rolników utrzymujących najmniej krów i posiadaczy stad od 11 do 20 krów. Właściciele stad o liczebności przekraczającej średnią w całej populacji nie postrzegali już tego czynnika jako istotnego utrudnienia w prowadzonej działalności. Może być to wynik tego, że skala prowadzonej przez nich produkcji jest wystarczająca, aby problemy związane zarówno z zaopatrzeniem, jak i zbytem były przedmiotem zainteresowania przedsiębiorstw odpowiednio: dostarczających środki produkcji i zajmujących się przetwórstwem mleka. W tym przypadku firmy – kontrahenci rolników producentów mleka przejmowali na siebie obowiązki w zakresie logistyki zaopatrzenia i zbytu, a w konsekwencji ponosili związane z tym koszty. Skutkowało to istotnym odciążeniem zarówno w wymiarze organizacyjnym, jak i ekonomicznym samych gospodarstw rolnych zajmujących się produkcją mleka.

Rolnicy mogli również wskazać inne utrudnienia, które dla nich są uciążliwe, a nie zostały wcześniej wymienione. Pojawiły się tu takie odpowiedzi, jak brak właściwie przeprowadzonej melioracji czy niespójność przepisów prawnych dotyczących m.in. terenów gospodarstwa.

Właściciele badanych gospodarstw zostali ponadto poproszeni o wskazanie najważniejszych barier o charakterze gospodarczym, wpływających na prowadzone przez nich gospodarstwa. W tym przypadku do wyboru przedstawiono im następujący zestaw odpowiedzi: problemy związane ze sprzedażą produkcji, wysokie ceny środków produkcji oraz wysokie podatki i opłaty, drogie kredyty,

brak siły roboczej. Trudności ze sprzedażą wyprodukowanego mleka wymieniane były przez rolników trzech pierwszych grup, tylko właściciele największych stad nie mieli problemów ze sprzedażą (tab. 2). W tej grupie skala towarowej produkcji jest bowiem na tyle wysoka, że producenci mleka związani są z zakładami mleczarskimi wieloletnimi umowami współpracy, w ramach których premiowani są m.in. za wielkość dostaw, a w przypadku spółdzielni mleczarskich – również za bycie jej członkiem. Wysokie nakłady ponoszone na zakup środków produkcji we wszystkich grupach były najczęstszą deklaracją – co najmniej 87% rolników wskazywało taką właśnie odpowiedź.

Brak siły roboczej w sytuacji olbrzymiego nadmiaru tego czynnika produkcji na wsi, a szczególnie w województwie małopolskim, wydaje się utrudnieniem, które nie powinno występować [Moskal 2003, s. 98–99]. Jednakże wśród rolników znaleźli się tacy, którzy takie utrudnienie wymieniali, a związane ono było głównie z sezonowym brakiem siły roboczej w większych gospodarstwach i słabym zapleczem maszynowym w mniejszych gospodarstwach. Odsetek rolników deklarujących, że w gospodarowaniu przeszkadza im brak siły roboczej zwiększał się wraz ze wzrostem liczby krów utrzymywanych w stadzie i wynosił od 29,2% w najmniejszych gospodarstwach do 63,6% w tych największych. Brak siły roboczej mógł być spowodowany relatywnie niską atrakcyjnością sezonowej pracy najemnej w rolnictwie, która wynika z jej uciążliwości oraz niewysokiego w porównaniu z innymi sektorami gospodarki wynagrodzenia.

Znaczna część rolników z każdej grupy wskazywała na problemy związane z wysokimi podatkami i różnego rodzaju opłatami. Warto przy tym zwrócić uwagę, iż odsetek ankietowanych uważających obciążenia fiskalne za utrudnienie był najwyższy w grupie utrzymujących najmniejsze stada (40%) i zmniejszał się wraz ze wzrostem wielkości gospodarstwa (tab. 2). Dość znaczny był także odsetek rolników wskazujących na problemy wynikające z wysokich kosztów obsługi kredytów. Wśród właścicieli największych gospodarstw 18% badanych wskazało taką odpowiedź, natomiast ponad 40% rolników z grupy utrzymującej od 11 do 20 krów mlecznych, uznało, że drogie kredyty są dla nich znaczącym utrudnieniem o charakterze gospodarczym. Producenci rolni wskazywali również inne utrudnienia, wśród których wymieniali m.in. niskie ceny mleka czy nadmierną biurokrację, związaną między innymi z funkcjonowaniem systemu kwot mlecznych.

Badani rolnicy, oprócz barier napotykanych podczas procesu produkcji mleka, mogli również wskazać pewne ograniczenia znajdujące się w ich otoczeniu, które wpływały na prowadzoną przez nich działalność (tab. 3). Jednym z często wymienianych braków była przedsiębiorczość mieszkańców. Wraz ze wzrostem liczby krów utrzymywanych w stadzie zwiększał się w każdej grupie udział rolników, którzy dostrzegali jej brak i uznawali, że inicjatywa i większa skłonność

Tabela 2

Zestawienie opinii rolników na temat najważniejszych utrudnień o charakterze gospodarczym* [%]

Rodzaj utrudnienia	Udział odpowiedzi rolników z liczbą krow w gospodarstwie			
	5–10	11–20	21–30	powyżej 30
Trudności ze sprzedażą produkcji	7,7	4,0	11,8	0,0
Wysokie ceny środków produkcji	87,7	98,7	88,2	100,0
Brak siły roboczej	29,2	34,7	47,1	63,6
Wysokie podatki i opłaty	40,0	34,7	35,3	27,3
Wysokie oprocentowanie kredytów	27,7	41,3	29,4	18,2
Inne	1,5	1,3	5,9	0,0

* wartości nie sumują się do 100, ponieważ możliwe było wskazanie więcej niż 1 utrudnienia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Tabela 3

Zestawienie wypowiedzi respondentów na temat tego, czego brakuje, aby rolnictwo i produkcja mleka mogły się rozwijać* [%]

Rodzaj bariery zewnętrznej	Udział odpowiedzi rolników z liczbą krow w gospodarstwie			
	5–10	11–20	21–30	powyżej 30
Przedsiębiorczość mieszkańców	23,1	32,0	35,3	36,4
Możliwość pozyskania środków finansowych	26,2	32,0	35,3	18,2
Pomoc instytucji doradczych	15,4	20,0	35,3	9,1
Praca samorządu terytorialnego	30,8	37,3	64,7	54,5
Atmosfera polityczna	24,6	38,7	41,2	27,3
Brak zdania	10,8	9,3	0,0	0,0
Inne	20,0	16,0	5,9	27,3

* wartości nie sumują się do 100, ponieważ możliwe było wskazanie więcej niż 1 odpowiedzi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

do samodzielnych działań mogłyby pozytywnie wpływać na prowadzoną produkcję rolniczą.

Ograniczone możliwości pozyskania dodatkowych źródeł finansowania działalności były dotkliwym problemem w gospodarstwach mniejszych i średnich. W grupie utrzymującej najliczniejsze stada tylko niespełna co piąty rolnik wskazał, że dotyczy go ten problem.

Kolejną barierą, na którą wskazała część rolników z każdej z wyodrębnionych grup była niedostateczna pomoc ze strony instytucji doradczych i doradców. Sam doradca dysponujący określoną wiedzą fachową, zaangażowany w działa-

nia instruktorsko-techniczne, musi się cechować charyzmą, która pozwala na zdobycie akceptacji w środowisku rolników [Wawrzyniak 2003, s. 9–10]. To, że rolnik dostrzega konieczność uzyskania pomocy ze strony służb doradczych jest pozytywnym sygnałem świadczącym o chęci pogłębiania wiedzy i nabywania nowych umiejętności. Najczęściej na brak pomocy ze strony instytucji doradczych wskazywali rolnicy utrzymujący od 21 do 30 krów – 35,3%, natomiast najrzadziej właściciele największych stad – 9,1% badanych rolników.

Dużo uwagi badani rolnicy poświęcili atmosferze politycznej i powiązanej z nią pośrednio pracy samorządu terytorialnego. Na niekorzystną atmosferę polityczną, niesprzyjającą rozwojowi produkcji mleka i rolnictwa, wskazało od 24,6% właścicieli najmniejszych gospodarstw do 41,2% rolników utrzymujących od 21 do 30 krów mlecznych. Praca samorządu terytorialnego była także oceniana słabo, w każdej z grup co najmniej 30% rolników uznało, że starania ze strony samorządu są niewystarczające i w pewnym stopniu utrudniają rozwój rolnictwa, a w szczególności produkcji mleka.

Oprócz wymienionych opcji rolnicy mogli wskazać inne braki, które są przez nich mocno odczuwalne. Wśród odpowiedzi, których udzielili ankietowani, pojawiły się takie jak: brak dostępu do Internetu, brak kanalizacji i wodociągów, brak scalenia gruntów i możliwości zakupu ziemi oraz odpływ młodych ludzi chętnych do pracy na terenach wiejskich

Oprócz barier i braków wpływających na rozwój rolnictwa, w otoczeniu każdego gospodarstwa obecne są również możliwości, których zauważenie i właściwe wykorzystanie staje się szansą dla rolników oraz całej miejscowości. Obecnie kładzie się coraz większy nacisk na poszukiwanie pozaprodukcyjnych funkcji rolnictwa, co umożliwi racjonalne wykorzystanie zasobów obszarów wiejskich oraz zapobiega migracji z rolnictwa i tych obszarów. Gospodarstwa wielofunkcyjnie rozwijające się spełniają ważne zadania społeczne i środowiskowe, a także są pośrednim ogniwem między rolnictwem konkurencyjnym a rolnictwem funkcjonującym całkowicie poza strukturą agrobiznesu [Czudec 2009, s. 163].

Badanym rolnikom zadano pytanie, jaki kierunek rozwoju obszarów wiejskich jest najlepszą alternatywą dla miejscowości, w której żyją, i jej mieszkańców. Udział rolników, którzy wskazali, że tylko dalszy rozwój rolnictwa jest szansą dla ich miejscowości, zwiększał się wraz ze wzrostem liczby krów utrzymywanych przez rolnika (tab. 4). Na rozwój turystyki, w tym agroturystyki, jako na szansę rozwoju dla miejscowości i jej mieszkańców wskazywano jedynie w dwóch grupach utrzymujących najmniejsze stada (od 5 do 10 i od 11 do 20 krów). W grupach tych stanowisko takie może być wyjaśnione niedostatecznym poziomem dochodów pozyskiwanych z produkcji mleka, a w związku z tym – z poszukiwaniem relatywnie łatwych do uruchomienia form różnicowania działalności. Przechodzenie na działalność pozarolniczą nie jest szansą rozwoju dla

Tabela 4

Zestawienie szans rozwoju dla całej miejscowości i jej mieszkańców w opiniach producentów mleka [%]

Wyszczególnienie	Udział odpowiedzi rolników z liczbą krów w gospodarstwie			
	5–10	11–20	21–30	powyżej 30
Rozwój rolnictwa	21,5	34,7	35,3	36,4
Rozwój turystyki, w tym agroturystyki*	13,8	2,7	0,0	0,0
Przechodzenie na działalność pozarolniczą	23,1	20,0	29,4	9,1
Rozwój rolnictwa, turystyki i rzemiosła**	41,5	41,3	35,3	36,4
Brak zdania	0,0	1,3	0,0	18,1

* rozwój turystyki, w tym agroturystyki, rozumiany jest jako zaprzestanie pozostałych rodzajów działalności i pozyskiwanie dochodów jedynie z wymienionych źródeł, czyli turystyki, w tym agroturystyki, ** rozwój rolnictwa, turystyki i rzemiosła oznacza pozyskiwanie dochodu przez rolnika ze wszystkich trzech źródeł.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

miejscowości tylko według właścicieli gospodarstw utrzymujących najwięcej krów w stadzie. W każdej z pozostałych grup co najmniej 20% rolników uważa, że taki kierunek rozwoju jest szansą dla ich miejscowości.

Szanse i zagrożenia, które pojawiają się w otoczeniu rolnictwa, mogą być wykorzystywane przez producentów rolnych do podejmowania decyzji dotyczących przyszłego funkcjonowania gospodarstwa. Szanse są odpowiedzią do rozwiązania dylematu, co robić, aby prowadzona działalność przynosiła lepsze wyniki. Efektem dostrzeżenia zagrożeń może być wycofanie się z ryzykownych przedsięwzięć bądź decyzja o odejściu od ich podjęcia.

Właścicielom wybranych gospodarstw mlecznych w województwie małopolskim zadano pytania dotyczące planowanych zmian w gospodarstwie w perspektywie kilku najbliższych lat (tab. 5). Zwiększanie skali produkcji deklarowali najczęściej rolnicy utrzymujący powyżej 30 krów – niemal 2/3 badanych wskazało taką odpowiedź. W pozostałych grupach udział rolników zdecydowanych na dalsze zwiększanie stada wahał się od 40 do 60%, przy czym najniższy był w grupie ankietowanych posiadających najmniejsze stada.

Poprawę jakości produkcji oraz lepsze dostosowanie się do norm i wymagań stawianych przez UE deklarowało co najmniej 2/3 rolników z każdej grupy. Warto podkreślić, że względnie najmniej takich odpowiedzi uzyskano w grupie największych gospodarstw, gdyż u nich proces dostosowywania do wymogów wspólnego rynku oraz poprawa jakości już się dokonały. Relatywnie najczęściej ankietowanych, którzy wskazali na konieczność takich zmian w swoich gospodarstwach, należało do dwóch grup o liczebności stad odpowiednio: 11–20 oraz 21–30 sztuk.

Tabela 5

Planowane przez rolników zmiany w gospodarstwie w perspektywie kilku najbliższych lat* [%]

Wyszczególnienie	Udział odpowiedzi rolników z liczbą krów w gospodarstwie			
	5–10	11–20	21–30	powyżej 30
Zwiększenie skali produkcji	40,0	48,0	47,1	63,6
Poprawa jakości produkcji i dostosowanie się do norm unijnych	73,8	81,3	82,4	72,7
Różnicowanie działalności	7,7	2,7	11,8	9,1
Zalesienie gruntów	6,2	9,3	5,9	0,0
Przestawienie na produkcję ekologiczną	15,4	6,7	5,9	0,0
Zmiana kierunku produkcji	6,2	6,7	–	9,1
Rezygnacja z produkcji rolnej	6,2	5,3	–	–

* w tabeli zamieszczono odsetek odpowiedzi twierdzących.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Jakkolwiek pozytywne opinie o różnicowaniu działalności pojawiały się wśród respondentów z wszystkich grup, niemniej jednak na kierunek taki wskazywało maksymalnie 11,8% przebadanych rolników. Można zatem wnioskować, iż różnicowanie działalności ma dla ankietowanych marginalne znaczenie i nie jest alternatywą dla aktualnego kierunku produkcji.

Niewielki odsetek rolników (i tylko w trzech pierwszych spośród czterech wyodrębnionych grup) był zainteresowany zalesieniem części posiadanych i użytkowanych gruntów. Całkowitą zmianę kierunku produkcji rozważało około 6% rolników z dwóch pierwszych grup oraz 9,1% właścicieli najliczniejszych stad krów mlecznych, natomiast rezygnację z prowadzonej produkcji rolnej deklarowało 6,2% właścicieli najmniejszych gospodarstw i 5,3% rolników posiadających od 11 do 20 krów mlecznych. Należy jednak pamiętać, że deklaracje rolników dotyczące zmian w prowadzonych gospodarstwach na tle stale zmieniającego się otoczenia, w którym funkcjonują, w krótkim okresie mogą być całkowicie odmienne.

Szanse i bariery rozwoju gospodarstw mogą być różnie postrzegane w zależności od sytuacji, w której znajduje się dany rolnik i prowadzone przez niego gospodarstwo. Czynnikiem, który może mieć wpływ na rozwój produkcji mleka w badanych gospodarstwach, jest posiadanie następcy, odmiennie bowiem gospodarować będzie rolnik, który posiada niewielkie stado krów i gospodarstwo o małej powierzchni, ale ma następcę, a odmiennie ten, który pomimo dużej skali produkcji nie ma perspektyw przekazania dorobku całego życia swojemu potomkowi.

Tabela 6

Obecność następcy a liczebność utrzymywanego stada [%]

Wyszczególnienie		Udział odpowiedzi rolników z liczbą krów w gospodarstwie			
		5–10	11–20	21–30	powyżej 30
Czy rolnik ma następcę?	tak	38,5	44,0	52,9	54,5
	jeszcze nie wiadomo	40,0	37,3	47,1	45,5
	nie	21,5	18,7	–	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rolnikom zadano pytanie dotyczące możliwości przekazania następcy posiadanego gospodarstwa (tab. 6). Rolnik mógł odpowiedzieć: „tak”, „nie” lub „jeszcze nie wiadomo” (jeśli jego dzieci były zbyt małe na podjęcie takiej decyzji bądź też jeszcze decyzję taką rozważały). Łatwo zauważyć, że im więcej krów użytkował rolnik, tym większy był odsetek producentów rolnych, którzy deklarowali, że mają następcę. W dwóch ostatnich grupach, w których znaleźli się rolnicy utrzymujący od 21 do 30 i powyżej 30 krów, nie było ani jednego rolnika, który stwierdziłby, że nie ma następcy gotowego przejąć po nim gospodarstwo. Ponad 1/5 ankietowanych z grupy gospodarstw z najmniej licznymi stadami zadeklarowała natomiast, iż następcy nie ma. Nieco mniej wypowiedzi świadczących o braku następcy (18,7%) zanotowano w grupie rolników utrzymujących od 11 do 20 sztuk bydła. Można więc stwierdzić, że jednym z elementów wpływających na rozwój produkcji mleka w badanych gospodarstwach i dającym mu szansę na dalsze funkcjonowanie było posiadanie przez rolnika następcy.

Wnioski

Materiał empiryczny zgromadzony podczas badań terenowych i przeprowadzona na jego podstawie analiza pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

1. Zdaniem rolników, największymi barierami o charakterze lokalizacyjnym wpływającymi na rozwój i dalszą produkcję mleka są jakość gleb i rozdrobnienie posiadanych gospodarstw. Jakość gleb jest bardziej uciążliwa dla właścicieli mniejszych stad, natomiast rozdrobnienie stanowi barierę w dalszym rozwoju dla co najmniej 38% rolników z każdej z badanych grup.
2. W zakresie utrudnień o charakterze gospodarczym najczęściej pojawiającą się odpowiedzią we wszystkich grupach były wysokie ceny środków produkcji. Odpowiedź taką wskazywało ponad 80% rolników z każdej grupy.

3. Ocena barier o charakterze instytucjonalnym, które wpływają na rozwój rolnictwa i produkcji mleka nie dała jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o to, która z nich ma szczególnie istotne znaczenie. Można jedynie stwierdzić, że pozytywnie na tle innych została oceniona praca służb doradczych. Dotyczy to szczególnie gospodarstw o największej skali produkcji.
4. W przypadku wskazywania szans rozwoju dla miejscowości, jej mieszkańców, a więc również dla rolnika, wśród producentów posiadających większe stada dominowały opinie, że szansą rozwoju jest rolnictwo bądź równomierny rozwój rolnictwa, turystyki i rzemiosła. Właściciele najmniejszych gospodarstw w porównaniu do pozostałych grup najrzadziej szansę taką widzieli w dalszym rozwoju rolnictwa. Uważali natomiast, że takiej szansy należy upatrywać w turystyce, w tym w agroturystyce.
5. Szanse i bariery określone przez rolników determinowały w dużym stopniu ich plany dotyczące dalszej działalności. W każdej z badanych grup znaleźli się rolnicy, którzy deklarowali powiększenie skali produkcji – plany takie miało ponad 60% właścicieli gospodarstw największych i nieco ponad 40% z każdej z pozostałych grup. Zdecydowanie najwięcej rolników, bo ponad 3/4 z każdej z badanych grup, stwierdziło, że mają zamiar lepiej dostosować się do wymagań stawianych im przez Unię Europejską.

Literatura

- BAŃSKI K.: *Geografia rolnictwa Polski*. PWE, Warszawa 2007.
- CZUDEK A.: *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju wielofunkcyjnego rolnictwa*. Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009.
- GAWLIK J.: Regionalna Strategia Innowacji Województwa Małopolskiego 2008–2013. (dostęp online z 10.06.2010 r. www.malopolskie.pl)
- MOSKAL S.: Społeczno-gospodarcze przeobrażenia wsi i problemy rozwoju lokalnego w procesie polskiej transformacji ustrojowej. [w:] *Rozwój agrobiznesu na obszarach wiejskich wobec integracji z Unią Europejską*. Wyd. AR w Krakowie, Kraków 2003.
- MUSIAŁ W.: *Ekonomiczne i społeczne problemy rozwoju obszarów wiejskich Karpat Polskich*. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2008.
- ROGACKI H.: *Geografia społeczno-gospodarcza Polski*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- SALAŃSKI K.: *Sytuacja sektora mleczarskiego w Unii Europejskiej w 2009 r.* Przegląd Mleczarski 6/2010.
- WAWRZYNIAK B.M.: *Doradztwo i postęp w rolnictwie polskim*. Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Włocławek 2003.

The farmers' opinions about possibilities and barriers of milk production in Malopolska region

Abstract

The article presents the results of researches based on interviews among farm with milk production about possibilities and barriers of this production in Malopolska region. Detailed analyzing were the barriers and opportunities, including: barriers of location and economic. The study shows also deficiencies that hinder the most milk production, and the opportunities that may be used by farmers to production. The article contains information about the changes that the respondents intended to introduce on their farms in the coming years. The findings were presented to the division of farms into groups depending on the number of dairy cows in the herd.

